

*Бобровник К. Л.,**аспірантка**Класичного приватного університету*

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняття правового статусу засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, що на сьогоднішній день набув особливого значення, зважаючи на надважливі євроінтеграційні процеси з укорінення засад розвитку соціальної демократичної та правової держави, що у свою чергу мають бути реалізовані в усіх без виключення сферах суспільного життя, зокрема в системі Державної кримінально-виконавчої служби України. Позаяк одним із найважливіших критеріїв визначення цивілізованості будь-якої держави є саме стан дотримання та гарантування прав та свобод її громадян, у тому числі засуджених до відбування покарання у виправних колоніях різних видів.

Коли поведінка людини стає протиправною і такою, що порушує права, свободи чи інтереси людини, групи осіб, держави в цілому, надважливим є застосуванням таких примусових заходів, які б були співмірними із неминучими обмеженнями та загальноприйнятими розуміннями понять «законність» і «справедливість». Найчастіше такі заходи пов'язані із застосуванням кримінальних покарань, зокрема позбавленням волі в установах із різним рівнем безпеки.

Однак засуджені, які відбувають покарання, зокрема у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, не втрачають правового зв'язку із державою, не перестають бути її громадянами і мають ті ж самі права й обов'язки, що й решта громадян, але з деякими винятками. Відтак, позбавлення волі за своєю суттю – це, без сумніву, також і обмеження на період відбування засудженими покарання тих чи інших прав і свобод, оскільки відсутність будь-яких обмежень означитиме неможливість досягнення важливої мети – покарання.

У статті проаналізовано різні за своєю сутністю підходи до визначення поняття правового статусу засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, систематизовано наукові думки та позиції щодо визначення даного поняття для подальшого їх використання у науково-дослідній діяльності, зокрема у галузі кримінально-виконавчого права.

Крім того, досліджено основні положення кримінально-правового законодавства, що визначають зміст правового статусу засуджених і становлять його структуру.

Також зроблено висновок, що поняття правового статусу засуджених потребує подальшого дослідження у науці кримінально-виконавчого права та включає широке коло суспільних відносин, пов'язаних із процесом виконання та відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях з мінімальним рівнем безпеки.

Ключові слова: правовий статус, права, законні інтенси, обов'язки, засуджений, покарання.

Постановка проблеми. Загалом правовий статус є одним із ключових понять у сучасній юридичній науці, а відтак – предметом численних досліджень як теоретиків права, так і представників галузевих правових наук. Утім, проблеми правового статусу, зокрема засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, і досі перебувають у центрі багатьох наукових дискусій. Це зумовлено насамперед трансформаційними процесами, що відбуваються у нашій державі, докорінними змінами та переглядом основних підходів до розуміння прав та свобод людини, як невід'ємної частини соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти правового статусу засуджених як загального поняття, так і правового статусу засуджених до окремих видів кримінальних покарань висвітлені у працях багатьох вчених, зокрема: І.Г. Богатирьова, Т.А. Денисової, О.М. Джузи, О.Г. Колба, А.Х. Степанюка, В.М. Трубникова, О.О. Шкути, І.С. Яковець та інших.

Мета статті полягає у дослідженні сутності поняття правового статусу засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, систематизації наукових думок та позицій щодо визначення даного поняття для подальшого їх використання у науково-дослідній діяльності, зокрема у галузі кримінально-виконавчого права.

Виклад основного матеріалу. Реформування національної кримінально-виконавчої системи та впровадження у кримінально-виконавче законодавство численних міжнародних стандартів поведіння із засудженими прямо пов'язані із процесами розбудови демократичної, правової держави, що відбуваються на сьогоднішній день в Україні, що поставили перед нашою державою завдання створити таку систему виконання та відбування кримінальних покарань засудженими до позбавлення волі, яка б могла забезпечити ефективні засоби для їх виправлення і ресоціалізації, запобігти вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Становлення та формування Української держави відбувалось у складних історичних, соціально-економічних внутрішньо- та зовнішньополітичних умовах упродовж багатьох століть. Однак Основний Закон України та чинні нормативно-правові акти закріплюють за громадянами нашої держави чимало прав, свобод та обов'язків, що у свою чергу є правовим вираженням зв'язків між державою та індивідами. Наразі саме стан дотримання та гарантування прав та свобод її громадян є одним із найважливіших критеріїв визначення цивілізованості будь-якої держави, рівня розвитку демократичних інститутів та стану законності, зокрема у процесі діяльності органів, що виконують покарання.

Права, свободи й обов'язки людини і громадянина є одним з найважливіших соціальних та правових інститутів, які є мірилом визначення досягнень суспільства, розвитку конкретної держави та суспільства, а також критерієм оцінки корінної зміни взаємовідносин між громадянином і державою, коли людина, громадянин не є прохачем держави за своїми, наданими йому правами і свободами, а перетворюється на рівного партнера держави, яка щодо людини має не тільки права, але й обов'язки [1, с. 92].

Для того, щоб ґрунтовно розкрити сутність досліджуваного поняття, необхідно визначити його походження. Термін «статус» походить від лат. status – становище – 1) юрид. – правове становище осіб або організацій, установ тощо. 2) соціальний – становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі, визначається відповідно до специфічних для даної системи ознак (економічних, виробничих, етнічних тощо) [2, с. 545].

Поняття правового статусу особи є багатоаспектним поняттям і представляє собою сукупність прав, обов'язків, законних інтересів, гарантії їх реалізації, що закріплені у законодавстві і характеризують особу як суб'єкта права. Традиційно розмежовують загальний, спеціальний та індивідуальний правові статуси. Загальний правовий статус складається з основних (конституційних) прав і обов'язків громадянина. Він характеризує загальні й рівні можливості, вихідні позиції всіх тих людей, які є громадянами цієї держави. Спеціальний правовий статус складається з особливих, своєрідних (додаткових) прав і обов'язків певної групи суб'єктів, наприклад, студентів, пенсіонерів, військовослужбовців. Він характеризує «групові» можливості людей. Індивідуальний правовий статус складається з прав та обов'язків окремої, персоналізованої особи, які вона має на цей час. Цей статус характеризує індивідуалізовані юридичні можливості суб'єкта в певний момент його існування [3, с. 80].

У юридичній літературі існує досить багато різних за своєю сутністю підходів до визначення поняття «правовий статус засуджених», що викликає необхідність аналізу деяких із них.

На думку О.О. Шкути, правовий статус засуджених – це різновид галузевого правового статусу, врегульований нормами кримінально-виконавчого законодавства. Важливо усвідомити, що засуджені особи, які відбувають покарання, не можуть бути позбавлені громадянства України і тому, як її громадяни, володіють певними правами та свободами [1, с. 92].

Так, Ю. С. Шемшученко і Н. М. Пархоменко вважають, що правовий статус засуджених слід розглядати в контексті правового статусу фізичної особи – сукупності її прав і обов'язків. За характером правового регулювання вони виділяють загальний, галузевий і спеціальний правовий статус фізичної особи. Загальний правовий статус визначається нормами всіх галузей права, галузевий – конкретної галузі права, а спеціальний (або індивідуальний) – нормами спеціального законодавства [4].

У свою чергу, Т.А. Денисова наводить таке визначення правового статусу засуджених до позбавлення волі: це сукупність юридично закріплених конституційних, громадянських та інших прав, свобод, законних інтересів і обов'язків, якими володіє засуджений у період відбування кримінального покарання [5, с. 47]. Крім цього вона ґрунтовано зазначає, що обсяг правообмежень диференціюється залежно від виду покарання та установи виконання покарань, в якій відбуває покарання засуджений.

Одночасно І. Г. Богатирьов зазначає, що виконання засудженими покладених на них обов'язків та реалізація прав і законних інтересів утворюють той правовий режим відбування покарання, який становить основу для досягнення поставлених перед покаранням цілей, у першу чергу – виправлення засуджених. Ретельна регламентація правового статусу засуджених є важливим інструментом їхнього правового і морального виховання, прищеплення поваги до закладу, прав і законних інтересів інших осіб [6, с. 15].

Слушною є позиція окремих дослідників, які стверджують, що статус засуджених до позбавлення волі визначається не лише наявністю переліку прав у законах, але і встановленням механізму реалізації ними своїх прав, законних інтересів, складовим елементом якого є нормативне регулювання, що потребує подальшого вдосконалення [7, с. 54]. Дане положення містить ще ширше за своїм значенням розуміння правового статусу, оскільки включає крім встановлених законом прав, обов'язків та інтересів засуджених ще й механізм їх реалізації.

Також М.Я. Гуцуляк вважає, що під правовим статусом засуджених необхідно розуміти засновану на загальному статусі громадян держави і закріплену у нормативних актах різних галузей права сукупність їх обов'язків, прав, свобод і законних інтересів, що залежать від призначеної судом міри кримінально-правового впливу і від поведінки винного під час її виконання [8, с. 139].

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що у правовій доктрині виділяється декілька видів правового статусу:

- 1) загальний, або конституційний;
- 2) спеціальний (родовий);
- 3) індивідуальний статус громадянина;
- 4) статус іноземців;
- 5) галузеві правові статуси особи [9, с. 20].

При цьому, правовий статус засудженого становить собою різновид спеціального статусу.

Стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [10]. Найважливішим законодавчим актом, що здійснює належне правове регулювання та забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, є Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України), що закріплює їхні основні права та обов'язки, тим самим визначаючи основи правового статусу засуджених, зокрема тих, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки. Так стаття 7 КВК України закріплює такі основні положення: держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку; засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду [11].

Відтак, крім основних прав людини і громадянина засуджені до позбавлення волі мають специфічні права, обумовлені порядком відбування та виконання даного покарання. Загальні права засуджених визначаються статтею 8 КВК України, зокрема на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання; на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Осно-

вами законодавства України про охорону здоров'я; на соціальне забезпечення, у тому числі й на оформлення пенсій, відповідно до законів України; на оплачувану працю згідно із законодавством про працю; на належне матеріально-побутове забезпечення у порядку, встановленому цим Законом та нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та ін. [11]. Одночасно стаття 107 КВК України має за мету регламентацію саме прав засуджених до позбавлення волі на певний строк.

Крім загальноприйнятих прав засуджених, таких як право на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності; засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню, застосування заходів впливу до засуджених виключно на підставі закону; засуджені не можуть бути піддані медичним або іншим подібним дослідженням незалежно від їх згоди. Важливим та необхідним елементом у структурі правового статусу є дотримання певних спеціальних прав: на отримання посилок/передач, спілкування з рідними та близькими шляхом листування, підтримання зв'язку із сім'ями та близькими людьми через короткострокові і тривалі побачення, а також телефонні розмови, звернення за захистом порушених прав і свобод та інші, участь у трудовій діяльності, здобуття освіти, одержання правової допомоги, які мають бути належним чином гарантовані кожному засудженому.

До основних прав осіб, які відбувають покарання, чинний КВК України також відносить і право засуджених на особисту безпеку: у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого (стаття 10 КВК України) [11].

Невід'ємним елементом правового статусу засуджених є обов'язки, закріплені статтею 9 КВК України, а саме: виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно додержуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб; виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації; ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених; з'являтися за викликом адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації [11].

Вищезазначені норми становлять законодавчу основу правового статусу засуджених, а тому, підсумовуючи викладене, можна констатувати, що це поняття у науці кримінально-виконавчого права потребує подальшого дослідження та включає широке коло суспільних відносин, пов'язаних із процесом виконання та відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях з мінімальним рівнем безпеки.

Таким чином, наша держава бере на себе обов'язок поважати і охороняти права, свободи і законні інтереси засуджених, правовий статус яких базується на загальноправовому статусі громадян України і одночасно зазнає певної трансформації, що виявляється у значних обмеженнях їх прав і обов'язків у процесі виконання і відбування кримінальних покарань.

Висновки. У широкому розумінні правовий статус становить собою юридично закріплене становище особи в державі й суспільстві. Одночасно правовий статус засуджених – це сукупність юридично закріплених конституційних, громадянських та інших прав, свобод, законних інтересів та обов'язків, якими володіє засуджений в період відбування кримінального покарання. Визначальною рисою правового статусу засудженої особи є те, що він існує в межах певного режиму, який забезпечується вимогами, чітко регламентованими правилами і нормами та є фундаментальною основою у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених.

Література:

1. Шкута О.О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шкута О.О. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2011. 400 с.
2. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарпуга. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. 5-е вид., зі змінами. Київ : Атіка, 2001. 176 с.
4. Шемшученко Ю. С. Правовий статус / Ю. С. Шемшученко, Н. М. Пархоменко //Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. :Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – 736 с.
5. Кримінально-виконавче право : [навч. посібник] / [В. А. Бадира, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова та ін.]; за ред. Т. А. Денисової. – К. : Істина, 2008. – 400 с.
6. Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І. Державна кримінально-виконавча служба України (історія та сучасність). Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД», 2007. 352 с.
7. Бородовська Н.О. Забезпечення правового статусу засудженого. *Юридична Україна*. 2004. № 10. С. 54-57.
8. Гуцуляк М.Я. Правовий статус осіб, засуджених до покарання у виді громадських робіт. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки*. 2010. № 3. С. 138–142.
9. Кримінально-виконавче право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [А. Х. Степанюк, О. В. Лисосед, М. В. Романов, В. В. Голина та ін.]; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2005. – 256 с.
10. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Bobrovnyk K. The concept of the legal status of convicts serving their sentences in minimum security penal colonies

Summary. The article is devoted to the study of the concept of the legal status of convicts serving their sentences in penal colonies with a minimum level of security, which has acquired special importance today, taking into account the crucial European integration processes of rooting the foundations of the development of a social democratic and legal state, which in turn must be implemented in all without exception in the spheres of public life, in particular in the system of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine. This is why one of the most important criteria for determining the civilization of any state is the very state of observing and guaranteeing the rights and freedoms of its citizens, including those sentenced to serving time in various types of penal colonies.

When a person's behavior becomes illegal and violates the rights, freedoms or interests of a person, a group

of persons, the state as a whole, it is extremely important to apply such coercive measures that would be commensurate with the inevitable limitations and generally accepted understandings of the concepts of "legality" and "justice". Most often, such measures are associated with the application of criminal penalties, in particular, deprivation of liberty in institutions with different levels of security.

However convicts who serve their sentences, in particular in penal colonies of the minimum security level, do not lose their legal connection with the state, do not cease to be its citizens and have the same rights and obligations as the rest of the citizens, but with some exceptions. Therefore, deprivation of liberty in its essence is, without a doubt, also a restriction on certain rights and freedoms during the period of serving the sentence by the convicts, since the absence of any restrictions will mean the impossibility of achieving the important goal of punishment.

The article analyzes fundamentally different approaches to the definition of the concept of the legal status of convicts serving their sentences in minimum security correctional colonies, systematizes scientific opinions and positions on the definition of this concept for their further use in scientific research, in particular in the field of criminal law rights

In addition, the main provisions of the criminal law, which determine the content of the legal status of convicts and make up its structure, have been studied.

It was also concluded that the concept of the legal status of convicts requires further research in the science of criminal law and includes a wide range of social relations related to the process of execution and serving of criminal punishment in the form of imprisonment for a certain period in correctional colonies with a minimum level of security.

Key words: legal status, rights, legal interests, duties, convicted person, punishment.